

מכללת הרצוג-גוש עציון
ימי עיון בתנ"ך
קייץ תש"ע

הר"ר יואל קין ע"ן
(152)

לעילוי נשמה אבי מנוי ז"ל, זכ"ר יחיאל קן-טן ז"ל,
ז"ל שרה רפטיגא,
ז"ל מנחם-אבד הלשני.

מגוון: ארץ הארץ - פירי הקרא זלמן
סימן שאלה

להבנת מזמור כ"ד בשלמותו

קול א' (קריאה)	(א) לדוד מזמור,	קול ב' (מענה)	1 התבל לה'
לה' הארץ ומלואה תבל וישבי בה!	(ב) כיהוא עלימים יסדה ועלינהרות יכוננה.	2 האדם הראוי לעלות כהר ה' ולעמוד במקום קדשו.	(ג) מייעלה בהר'ה? ומייקום במקום קדשו?
(ד) נקי כפים ובר-לבב, אשר לא-נשא לשוא נפשו ¹ ולא נשבע למרמה.	(ו) זה, דוד דרשו, מבקשי פניך, יעקב. סלה	3 ישראל ברכה וצדקה למבקשי פניו	(ה) (מי) ישא ברכה מאת ה' וצדקה מא-לקי ישעו?
(ז) שאו שערים ראשיכם! והנשאו פתחי עולם! -	(ח) מי זה מלך הכבוד? ה' עוזו וגבור, ה', גבור מלחמה.	4 שערי הקדש מלך הכבוד ה' גיבור מלחמה	(ט) שאו שערים ראשיכם! ושאו פתחי עולם! -
(י) מי הוא זה מלך הכבוד? - ה' צ-באות הוא מלך הכבוד! סלה.		5 שערי הקדש ה' צבאות הוא מלך הכבוד	

* מאמר זה פורסם בשעתו בספר זרי-כבוד, קובץ מחקרים במקרא, בעריכת חמי"י גבריהו ועוד, ירושלים תשכ"ח, עמ' 42-64. מלבד העריכה, הוספתי את מבנה המזמור גם בפתיחה. הוספתי כמה הערות וגם הערה אחת מרשימות המחבר. את קטעי הפולמוס עם מבקרי המקרא שבגוף המאמר הבאתי על רקע אפור - מי שאינו מתעניין יכול לדלג.
1. ראה להלן עמ' 131 הערה 55.

(לשמואל א הכי יואל קן-טן)

מזמור כ"ד הוא אחד היפים והפופולריים שבספר תהלים. הרעיונות נשגבים ולא מכ הרגשות עזים ועמוקים, תוכנו מלבב ומבנהו ברור, מקצבו קל ושוטף והולם את צורתו הדרמטית. מובנת ועממית וסגנונו פשוט ומרומם כאחד. לפיכך גם לא נחוש בו בקשיים של ממש. עם ז המזמור 'חלק' כל כך — אמנם לא מצד עצמו (מצד עצמו באמת כל פגם אין בו), כי אם מצד בו; אלא שהשגרה בקריאתנו הצליחה להחליקו ולפשטו וליישר את הדוריו, עד כי לא ניכרו קשיי הבנתנו, והיה העקוב למישור.

מפרשינו הקדמונים תפסו את המזמור כיצירתו של דוד המלך, למען יושר במקדש שלמה; הכנסת ארון הברית אל תוכו² — בעקבות המדרש הידוע של חז"ל³, על כ"ד רננות שאמר שלמה שביקש להכניס את הארון לבית קדש הקדשים, ולא נענה אלא כשהזכיר את חסדי דוד אביו⁴. שהמזמור חובר בשביל מקדש שלמה, או שהושר במקדש זה, נשארה גם בפירושי ימינו השמ הואיל ולא הרבו קדמונינו לתת דעתם על בעיות שבצורה הפיוטית כשלעצמה (אלא בקשריה אל בלבד), לא חשו בחספוס הצורה והלשון שבפסוקים ה-ו ("ישא ברכה מאת ה'... זה ז' שבעקבותיו מתהווים קשיים בהתקשרות הפסוקים ביניהם עצמם וכן לפנייהם ולאחריהם, ועל- נפגמת גם תפיסת השלמות האורגנית של המזמור.

פסוק ד ("נקי כפים ובר-לבב") נותן תשובה מלאה על השאלה של ג ("מי-יעלה בהר ה'...? פסוק ה ("ישא ברכה...") מוסיף כלום על התשובה, והריהו מיותר, אף מפריע; כדי ליצור הקשו ראו בו מעין רבותא, כאילו אמר המשורר 'אף ישא ברכה' וגו'; דרך זו קיבלו כל המפרשים עד בין מסורתיים בין ביקורתיים, עד כמה שעלה בידי לבדוק. אולם אין רבותא זו נקשרת אל התשון פסוק ד; אפשר לקשרה לפסוק ג (לא בלבד 'יעלה ויקום', אלא אף 'ישא ברכה'), אלא שפסוק שאלה, ושאלה זו קיבלה את תשובתה המספקת, כאמור — ואילו פסוק ה ("ישא ברכה...") כקובע עובדה, עובדה חדשה. מן הסתם, ההנחה המקובלת היא שהד השאלה נשמע אף בתשון פסוק ד, וממילא אפשר להוסיף עליו את הרבותא. אלא שבכך הננו גורעים ממתח השאלה והת אף הננו מסטים את הנושא מן השאלה 'מי ראוי?' אל השאלה 'מה שכרו?' — ועל הכל, פסוק דור דרשן...") איננו המשכו של ה ("ישא ברכה..."). רד"ק רואהו במפורש כהמשך וכסיכום ש כאילו אמר המשורר 'בקיצור, [מי הוא שיעלה אל הר ה', נקי הכפיים ובר הלבב? הלווא ז דורשיו...'] — אכן, לא מצאתי דרך אחרת של הבהרת ההקשר בשום פירוש עד היום. אולם ג-ב הקשר של פסוק ו אל פסוק ה מתברר; אדרבא, לפני פסוק ה היה פסוק ו מתקשר יותר אל ג-ד; ע שוב נראית כאן הסטייה אחרת של הנושא: מן השאלה — "מי-יעלה בהר-ה'" — שהיתה אולי לכאורה, אל העם "יעקב", כלומר ישראל, דורשי ה'. ואם גם אין כל פגם בצמצום כזה — שתי ה גם יחד מובילות את הנושא המוסרי של ג-ד ("נקי כפים ובר-לבב") לכיוון של הבטחה לאדם הנ מצוות ה', שפסוק ו נראה כסיומה⁶, וקשה אחר כך הקשר אל פסוק ז ("שאו שערים ראשיכם המילה "סלה" בסוף פסוק ו עשויה אף לחזק קושי זה.

2. רש"י לפסוק ז; ראב"ע לפסוקים ג, ז; רד"ק פסוק א.

3. שבת ל ע"א, סנהדרין קו ע"ב, ועוד.

4. על-פי דברי-הימים ב וי מא-מב, פסוקים שאינם במלכים.

5. כגון א"ש הרטום בפירושו לתהלים, תל-אביב תשי"ד (אחת ההנחות להבנת מזמורנו).

אמנם אם נתבונן היטב, נגלה כאן על נקלה את שני הקולות לאורך המבנה: קול א' וקול ב'. הראשון הוא יסוד ראשי מבחינה תחבירית, השני נטפל אליו — וכאילו לשם כך בלבד הוצב 'כי' בראשיתו ("כי-הוא על-ימים יסדה..."). לפיכך הקול הראשון עצמאי לחלוטין, והקורא בפני עצמו ימצאהו מלא בתוכו — שאלות היחידה השנייה ("מי-יעלה...? ומי-יקום...? [מי] ישא ברכה...?") מקבלות אז צביון קטורי בולט; הקול השני נשמע כהד בלבד. אולם מצד שני, הקול הראשון אינו אלא תיאור האירועים החיצוניים: ההכרזה, השאלה הקטורית, הקריאה לפריצת השערים; הקול השני כולו קפלקסיה רעיונית, כרוכד שני, מתחת לסף האירועים. לפיכך ה'דור' (הקשה) הוא נעימתו של הקול הראשון, ה'מול' (הרך) — של השני. הקול הראשון כולו פעילות דינמית וסערת רוח, פורץ לחוץ ומעורר אחרים; הקול השני — קונטמפלציה (=הרהור ומחשבה רגועה) של נפש מאמינה, קול מפנים ומעמיק רגש ומחשבה⁷⁴. כלום בשל כל אלה נחלק את מזמורנו לאורכו או לרוחבו, למחברים שונים, לזמנים שונים, לסוגים שונים? בוודאי לא. אדרבא, רק משורר אחד, גאון, וכבת אחת, ברגע של השראה עליונה — מסוגל היה ליצור יצירה, שבה ניגודים כה רבים ברגש ובמחשבה מתאחדים לסינתזה הרמונית כזאת. מה שידוע לנו על דוד המלך עשוי אך לאשר, כי אכן, נפש רבת ניגודים זו, שהמוטוריות הדינמית והקפלקסיה המחשבתית הן תכונותיה היסודיות, מסוגלת היתה לכך.

לא היה בכוונתי לתת כאן ניתוח אמנותי שלם של המזמור — זה צריך גם ליריעה רחבה יותר — ואם עיכבתי בכך את הקורא הנכבד יתר על המידה, לא עשיתי כן אלא משני טעמים: הטעם האחד מעשי — לבסס במידת האפשר את התשובה הניתנת כאן על השאלה, שנתעוררה במאמר — שאלת הקשר בין חלקי המזמור והוכחת אחדותו השלמה, בעזרת סימן השאלה (=מי?) שהתקבולת המבנית מעבירה מפסוק ג לפסוק ה; ואילו הטעם השני עקרוני — להוכיח, שאין מדע המקרא יוצא ידי חובתו כלפי המקרא (ושמא אף לא כלפי המדע) במחקר שכלתני בלבד, ללא ניתוח אמנותי מעמיק. גילוי המבנה הכללי, המעברים בין שלוש היחידות, שתי מגמות המקצב והקומפוזיציה הכללית נותנים לנו תמונה נאמנה. באמת נתכוונתי אך להבהיר, שמזמורנו שלמות אורגנית הוא, שאין הוא מתכחש לכתובתו (לדוד מזמור), שאין פגם בו, לא חסר ולא יתר — וכל מה ש'תיקנו' בו אך שיבשו — ושאין הוא חסר אלא סימן שאלה אחד — [מי] "ישא ברכה מאת ה'?"

בוודאי, "טוב היה", אילו ניתן לנו הסימן על-ידי המשורר עצמו או על-ידי בעלי המסורה, שהעתיקו את המזמור וניקדוהו ופיסקוהו לדורות... אלא שלא נודע להם סימן השאלה שלנו בצורתו, ומן הסתם אף כל השאלה של מאמר זה לא נודעה להם, כי אחדותו של המזמור כלל לא עמדה אצלם בסימן שאלה בתמימות אמונתם.